Sivistysvaliokunta
siv@eduskunta.fi

Hallituksen esitys (HE 46/2023 vp) eduskunnalle laiksi tekijänoikeuslain muuttamisesta

Ammattikorkeakoulukirjastojen yhteistyökonsortion (AMKIT) lausunto

Lyhyesti

Kiitämme tekijyyden huomioimista muuttuvassa julkaisumaailmassa e-lainakorvauksen muodossa. On oikein, että tekijä saa lainakorvauksen teoksen käytöstä julkaisuformaatista huolimatta. Pidämme tärkeänä ja oikeudenmukaisena, että e-lainakorvauksen maksaminen perustuu yhdenmukaiseen ja läpinäkyvään käyttötilastointiin. Kannatamme lämpimästi kuntien e-kirjastohanketta, mutta huomautamme, että sen edistäminen nyt esitetyllä lailla aiheuttaa hankaluuksia korkeakoulujen toiminnalle tullessaan voimaan.

Korkeakoulujen kannalta ainoa ongelma lakiesityksessä on e-lainakorvausten ehtona oleva ennalta määritetty laina-aika, joka tulee hankaloittamaan niin opiskelijoiden kuin tutkijoiden pääsyä tietoon silloin kun tietoa tarvitaan. E-kirjojen käyttö korkeakouluissa on erilaista kuin yleisissä kirjastoissa. Toivomme, että määritellyn laina-ajan vaatimus poistetaan e-lainakorvauksen saamisen ehdoista tai vaihtoehtoisesti korkeakoulut poistetaan lakiesityksestä.

Ennalta määritelty laina-aika ei toimi korkeakouluissa

Ongelmallisimmaksi asiaksi lakiesityksessä koemme e-lainan ennalta määritetyn keston. Kritisoimme tätä lakiesitykseen asti nostettua yhtä *teknistä* lainaustapaa.

Tekijänoikeuslakiin tehtävissä muutoksissa lukkiudutaan nyt teknisiin käyttötapoihin, jotka on jo todettu korkeakouluissa epäkäytännöllisiksi. E-kirjojen rinnastaminen painettujen kirjojen muottiin hävittää kokonaan e-kirjojen käyttö- ja kehityspotentiaalin. Korkeakouluissa on jo havaittu e-lainan ennalta määritellyn keston olevan täysin epäsopiva opiskelun ja tutkimuksen luonteeseen.

E-kirjojen käyttötapa korkeakoulussa poikkeaa lakiesityksen pohjalla olevasta yleisten kirjastojen asiakkaiden perinteisestä lainausmallista. Opiskelijat sekä opetus- ja tutkimushenkilökunta tarvitsevat aineistot käyttöönsä juuri silloin, kun opiskelu- tai työtehtävät sitä edellyttävät.

Korkeakoulussa e-kirjan samanaikainen käyttötarve voi olla yhtä aikaa jopa sadoilla opiskelijoilla ja e-kirjaa voitaisiin käyttää tehokkaasti, mikäli käytössä on rajoittamaton lisenssi. Suosimmekin tämän vuoksi korkeakoulukirjastoissa verkkokirjahylly-tyyppisiä palveluita ja rajattomat lisenssit vastaavat asiakkaidemme tarpeisiin erinomaisesti.

Kaikkia e-kirjojen käyttötarpeita ei pystytä mitenkään ennakoimaan huomioiden korkeakoulujen opetuksen ja tutkimuksen tarpeet. Rajaamalla e-lainauksen ennalta määritellyksi, joudumme kuitenkin näin tekemään. Tämä johtaa helposti siihen, etteivät aineistot riitä silloin, kun niitä tarvitaan, tai vaihtoehtoisesti joudumme hankkimaan kalliita lisenssejä, joille ei olekaan käyttöä. Tämä ei ole tarkoituksenmukaista yhteisten rahojen käyttöä. Opetus- ja kulttuuriministeriön pitkälti rahoittaman Digivisio-2030-hankkeen edetessä, tilanne tullee muuttumaan entistäkin hankalammin ennakoitavaksi opiskelijoiden opintovapauden laajetessa koko korkeakoulukentälle.

E-kirjojen käyttö on laajaa ja vakiintunutta korkeakouluissa. Korkeakoulukirjastoilla on paljon kokemusta erilaisista kotimaisista ja ulkomaisista e-kirjapalveluista ja niiden käytettävyydestä korkeakoulujen arjessa. Toivomme, että korkeakoulukirjastojen kokemus otetaan todesta, kun toteamme, että nyt esitetyssä laissa valitulla tekniikalla pahimmassa tapauksessa hidastetaan merkittävästi opiskelun, opetuksen ja tutkimuksen toteutumista korkeakouluissa.

Huomautamme myös, että kyseisen teknisen mallin suosiminen laissa voi aiheuttaa tilanteen, jossa alan yritykset joutuvat kilpailullisesti epäedulliseen asemaan suhteessa niihin, jotka pystyvät toteuttamaan lainaustavan lakiehdotuksessa kuvatulla teknisellä tavalla. On selvää, että tekijät hakeutuvat niille kustantajille, joilta e-lainauskorvaukset voi saada. Tämä saattaa muuttaa koko e-kirjamarkkinan toimimaan korkeakoulujen kannalta täysin epäedullisella tavalla, ja estää saavutettavien ja korkeakouluille sopivien e-kirjapalveluiden kehittämisen.

“Verkkokirjahyllyt” ovat tulevaisuuden malli

Kannatamme e-lainakorvauksen ulottamista nk. verkkokirjahyllyihin, jolloin korvausten jakautuminen tekijöille on tasa-arvoista e-kirja-alustasta ja sen käyttämästä tekniikasta riippumatta. Pidämme korkeakouluissa kysyntään perustuvaa käyttöä tulevaisuuden mallina. Tällöin e-kirja on tarjolla aina, kun sitä tarvitaan ilman ennakkorajauksia ja lisenssien jonottamisia. Myös tällaisesta käytöstä on mahdollista saada e-lainakorvauksiin oikeuttavia tilastoja, jos niin halutaan.

Katsomme kuitenkin, että e-kirjamarkkinoilla toimivien yritysten tulee ensin määrittää yhdessä kirjastojen kanssa yhteinen tilastointitapa ja avata se läpinäkyväksi kaikille osapuolille, myös tekijöille. Toimintamallien tulee perustua yhteismitallisuuteen. Toistaiseksi tilastoja ei kaikilta e-kirjoja välittäviltä yrityksiltä saada.

Yleisestikin e-aineistojen käytössä tulisi päästä enemmän siihen suuntaan, että maksut määräytyvät käytön perusteella. Nyt edistettäisiin mallia, jossa käyttöä säännellään maksuilla. Myös kysyntäperusteiseen -kirjojen käyttöön voidaan säätää maksukattoja. Piikki ei ole ikuisesti auki, vaan lainakiintiö tulee täyteen, jos rahat loppuvat.

Valuvatko e-lainakorvaukset ulkomaille?

Lain valmistelussa tausta-aineistoista on jäänyt pois e-kirjojen selausmahdollisuus. Nykyisen esityksen mukaisesti jokainen e-kirjan avaus tilastoituu lainaksi, vaikka käyttölisenssi

palautuisi heti toisen lainaajan käyttöön. Jos ollaan hakemassa yhdenvertaisuutta painetun aineiston ja e-aineiston lainauksen välille, on erikoista, että pelkkä avaaminen riittäisi lainaukseksi. Eihän kirjaston kirjahyllystäkään katseltavaksi poimittu kirja ole laina, ennen kuin päätös sen tarkemmasta tutkimisesta syntyy lainauksen kautta. Mielestämme myös e-kirjaan tulee sallia lyhyt selailumahdollisuus ennen e-lainauksen aktivoitumista.

Huomautamme myös, että korkeakouluissa käytetään paljon englanninkielisiä e-kirjoja, jolloin Bernin yleissopimuksen kansallisen kohtelun periaatteen ja Euroopan unionin syrjimättömyysperiaatteen mukaisesti iso osa e-lainakorvauksista menisi ulkomaille. Jos e-lainakorvauksiin ei osoiteta lisää rahaa, tieteellisten kirjastojen osuus e-lainakorvauksista nakertaa kotimaisten tekijöiden e-lainakorvaukseen varattua määrärahaa.

Toivomme, että korkeakoulujen ja yleisten kirjastojen toiminnan eroavaisuudet tunnistetaan ja tunnustetaan, sekä korkeakoulujen erityispiirteet huomioidaan lakiesityksessä luopumalla e-laina-ajan ennalta määrittelyn vaatimuksesta tai rajaamalla korkeakoulut lakiesityksen ulkopuolelle ainakin toistaiseksi.

Kuopiossa 18.10.2023

Mira Juppi
AMKIT-konsortion puheenjohtaja